

МАЙНОВІ ПРАВА ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЗАЦІЯ І ЗАХИСТ

PROPERTY RIGHTS OF PUBLIC ASSOCIATIONS IN UKRAINE: IMPLEMENTATION AND PROTECTION

Пишна Л.Г.,
аспірант кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано актуальні питання реалізації та захисту майнових прав громадських об'єднань в Україні. Обґрунтовано висновок про те, що реалізація прав у цій сфері є найважливішим етапом, а застосування цивільно-правових способів захисту зазначених прав виявляється на практиці найбільш ефективними. Закцентовано увагу на необхідності використання всього комплексу цивільно-правового інструментарію реалізації і захисту прав громадських об'єднань на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: громадські об'єднання, реалізація майнових прав, цивільно-правові способи захисту прав, захист майнових прав.

В статье проанализированы актуальные вопросы реализации и защиты имущественных прав общественных объединений в Украине. Обоснован вывод о том, что реализация прав в этой сфере является наиболее важным этапом, а применение гражданско-правовых способов защиты указанных прав оказывается на практике наиболее эффективным. Обращено внимание на необходимость использования всего комплекса гражданско-правового инструментария реализации и защиты прав общественных объединений на современном этапе развития гражданского общества в Украине.

Ключевые слова: общественные объединения, реализация имущественных прав, гражданско-правовые способы защиты прав, защита имущественных прав.

The article examines current issues of implementation and protection of property rights of public associations in Ukraine. Substantiates the conclusion that the realization of the rights in this area is an important step, and the use of civil-legal ways to protect these rights in practice appears are most effective. Attention is drawn to the need for all complex civil – legal instruments implementation and protection of public associations in the current development of civil society in Ukraine.

Key words: associations, implementation of property rights, civil-legal ways to protect rights, protection of property rights.

Постановка проблеми. Власність на майно в житті окремої особи, групи осіб, суспільства та держави є надзвичайно важливим елементом. Вона є предметом інтересу кожної фізичної і юридичної особи, складаючи матеріальну основу їх прав, а також має значення для суспільства в цілому.

Реалізація і захист – це найбільш вагомі та ефективні гарантії існування суб'єктивного цивільного права. Маючи на увазі необхідність ефективною реалізації прав власності усіма учасниками цивільних правовідносин, зокрема громадськими об'єднаннями, виникає безумовна потреба у визначенні та дослідженні змісту та способів реалізації права власності об'єднань громадян на сучасному етапі розвитку ринкової економіки в Україні. Щодо поняття цивільно-правового захисту, то автори пропонують розуміти його як передбачені законом вид і міру можливого або обов'язкового впливу на суспільні відносини, які зазнали протиправного впливу, з метою поновлення порушеного, невизнаного чи оспореного права [1, с. 94]. Поняття «захист права власності» у спеціальному значенні охоплює комплекс правових засобів, які застосовує суд, уповноважених на те органами держави або самим власником для забезпечення реалізації і відновлення порушеного суб'єктивного права власності. За своєю суттю

захист права власності забезпечується нормами саме цивільного права і саме тими, які спеціально призначені для цього. З огляду на ці положення слід також проаналізувати можливості цивільно-правової реалізації і захисту майнових прав громадських організацій, які в сучасному українському суспільстві відіграють визначальну роль у розбудові громадянського суспільства.

Стан дослідження проблем реалізації і захисту майнових прав громадських організацій в Україні ще недостатній, хоча ряд авторів приділяє певну увагу питанням поняття і особливостей громадських організацій, їх впливу на сучасні процеси розбудови громадянського суспільства, внеску у розвиток ринкової економіки, цивільно-правового регулювання відповідних відносин. Серед вітчизняних і зарубіжних науковців зазначені проблеми аналізували І.А. Бірюков, В.І. Бобрик, Т.В. Боднар, В.І. Борисова, І.В. Венедіктова, М.К. Галянтіч, І.О. Дзера, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, О.В. Кохановська, Н.С. Кузнєцова, І.М. Кучеренко, О.Ю. Литвина, В.В. Луць, Л.М. Мандрика, Р.А. Майданик, Л.О. Отрадна, О.П. Печений, І.В. Спасібо–Фатєєва, Є.О. Суханов, Я.М. Шевченко, В.Л. Яроцький та ряд інших.

Метою статті є надання власних висновків і рекомендацій щодо реалізації майнових прав громад-

ськими організаціями і ефективного застосування різних форм і цивільно-правових способів їх захисту в Україні з використанням необхідного цивілістичного інструментарію та з використанням ряду загальних і спеціальних методів дослідження, серед яких порівняльний, аналітичний, семантичний тощо.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 24 Закону України «Про громадські об'єднання» громадське об'єднання зі статусом юридичної особи для виконання своєї статутної мети (цілей) має право володіти, користуватися і розпоряджатися коштами та іншим майном, яке відповідно до закону передали такому громадському об'єднанню його члени (учасники) або держава, набуте як членські внески, пожертвуване громадянами, підприємствами, установами та організаціями, набуте в результаті підприємницької діяльності такого об'єднання, підприємницької діяльності створених ним юридичних осіб (товариств, підприємств), а також майном, придбаним за рахунок власних коштів, тимчасово наданим у користування (крім розпорядження) чи на інших підставах, не заборонених законом [2]. При цьому право власності громадського об'єднання зі статусом юридичної особи реалізовує його вищий орган управління в порядку, передбаченому законом та статутом громадського об'єднання. Окремі функції щодо управління майном за рішенням вищого органу управління громадського об'єднання можуть бути покладені на створені ним відповідно до статуту керівні органи, юридичні особи (товариства, підприємства), відокремлені підрозділи таких об'єднань або передані громадським спілкам, утвореним цими громадськими об'єднаннями [2]. Отже, управління майном непідприємницького товариства, яке є власником, перебуває у компетенції його вищого органу управління. Цим воно істотно відрізняється від управління у підприємницьких товариствах, яке зосереджується фактично у виконавчих органах [3, с. 101].

У свою чергу, чільне місце серед актів законодавства, які визначають засади, підстави та порядок захисту права власності, належить Конституції України. Відповідно до ст. 13 Конституції держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності. Це означає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, і ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності (ст. 41 Конституції).

Однак з погляду практичного забезпечення у реалізації права власності та інших майнових прав, а також у їх захисті провідна роль належить цивільному праву та цивільно-правовим засобам захисту права. Це пов'язано з тим, що останні спрямовані насамперед на відновлення того становища, яке існувало до порушення, а також на припинення дій, котрими порушується право особи. Тим самим ці норми покликані відновити порушене суб'єктивне право, а також ліквідувати наслідки такого порушення та відшкодувати збитки, заподіяні інтересам особи.

Відповідно до ч. 1 ст. 15 ЦК України кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його

порушення, невизнання або оспорення. Порушення майнових прав особи може проявлятися, зокрема у: протиправному позбавленні права власності чи його обмеженні (ст. 321 ЦК України); безпідставному заволодінні особою майном іншої особи-власника (ст. 387 ЦК України); створенні власнику перешкод у здійсненні права користування чи розпорядження своїм майном (ст. 391 ЦК України) тощо.

Важливим питанням для розуміння змісту цивільно-правового захисту є питання форм та способів такого захисту. Аналізуючи питання щодо форми захисту, під якою розуміють комплекс внутрішньо узгоджених заходів із захисту суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів [4, с. 182], можна виділити неюрисдикційну та юрисдикційну форми захисту.

Найбільш прийнятним стосовно захисту майнового права є судовий порядок захисту. При цьому під способом захисту цивільних прав та інтересів слід розуміти матеріально-правові заходи, застосовані як самою особою, так і компетентними у цьому органі, посадовими особами, спрямовані на відновлення (визнання) порушених (оскаржуваних) прав та інтересів, на усунення перешкод у здійсненні свого права та вплив на правопорушника [5, с. 114].

Відповідно до ст. 16 ЦК України способами захисту майнових прав особи можуть бути: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АР Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Найбільшого поширення у правовій науці набув поділ цивільно-правових способів захисту на речово-правові та зобов'язально-правові [6, с. 231]. До речово-правових позовів традиційно належить віндикаційний позов, негаторний позов і позов власника про визнання права власності. Зобов'язально-правові способи захисту поділяються на договірні та недоговірні (позадоговірні). У договірних зобов'язаннях уповноважена особа може захистити своє право власності шляхом примусу боржника виконати обов'язок в натурі; розірвання договору; застосування мір відповідальності, передбачених договором, чи інших заходів, передбачених договором або законом (наприклад повернення сторонам майна, переданого ними на виконання договору, повернення майна, переданого власником в орендне чи інше тимчасове користування) [7, с. 32–33]. Недоговірними (позадоговірними) зобов'язаннями правова доктрина визнає публічну обіцянку винагороди, ведення чужих справ без доручення, запобігання загрози заподіяння

шкоди чужому майну, рятування здоров'я та життя іншої особи, заподіяння шкоди, створення небезпеки (загрози) життю та здоров'ю фізичних осіб, а також їхньому майну та майну юридичних осіб [8, с. 17].

Сьогодні стали поширеними позови профспілкових організацій про визнання права власності на набуте ними майно, яке в продовж багатьох десятиліть, особливо в радянський період, формувалося за рахунок членських внесків, коштів державного бюджету, державних підприємств, інших джерел і до прийняття Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік (1961 р.) належало на праві «відання», а після їх введення в дію – на праві профспілкової власності, суб'єктом якої була вся профспілкова організація СРСР як багатоланкова система, яку утворювали первинні, обласні, галузеві, республіканські ланки (організації), наділені правами юридичної особи.

Під ввідикаційним позовом слід розуміти вимогу неволодіючого власника чи особи, яка володіла цим майном на законних підставах (титольний володілець), до фактичного володільца про повернення утримуваного ним майна в натурі. Негаторний позов – це вимога власника чи титульного володільца до третіх осіб про усунення перешкод у здійсненні повноважень з користування та розпорядження майном. Негаторний позов можливий лише у разі, якщо власник чи титульний володілець і третя особа не перебувають у зобов'язальних відносинах щодо спірної речі, а також якщо вчинене правопорушення не призвело до припинення суб'єктивного права власності чи іншого речового права. З відповідними прикладами позовів можна ознайомитися у постанові Вищого господарського суду України від 16.10.2012 р. у справі № 5002-24/718-2012 [9].

Окрім описаних вище способів захисту майнових прав об'єднання громадян, можуть застосовувати і будь-які інші способи захисту, передбачені як ст. 16 ЦК України, так і спеціальними нормами цивільного законодавства.

У контексті захисту майнових прав релігійних організацій пропонується поділяти майнові права релігійних організацій на загальні та особливі [10, с. 44]. Під загальними розуміються такі майнові права, які можуть належати релігійним організаціям, як і іншим суб'єктам, а під особливими – ті, які можуть належати лише релігійним організаціям і тому потребують спеціального захисту. До особливих зобов'язальних прав релігійних організацій дослідник зараховує: право вимоги повернення культового майна, яке було вилучене (націоналізоване) державою і збереглося, право вимоги надання компенсації (грошової або іншої) за культове майно, яке було вилучене державою, збереглося, але з певних причин не може бути повернене колишньому власнику (його правонаступнику тощо), право на безоплатну передачу у власність (користування) земельної ділянки, необхідної для обслуговування культової споруди.

Розглядаючи такий спосіб захисту права власності релігійних організацій, як витребування майна з чужого незаконного володіння, що, на думку

Є.О. Ятченко, є різновидом способу захисту майнових прав – відновлення становища, яке існувало до порушення, дослідник дійшов висновку про те, що іноді застосовувати ввідикацію, особливо рухомого майна, видається неможливим, оскільки власник не знає місцезнаходження такого рухомого майна і хто володіє цим майном, що вибуло з його володіння поза його волею, щоб пред'явити до неї ввідикаційний позов [10, с. 44–45].

Застосовуючи відновлення становища як спосіб захисту, яке існувало до порушення, мало встановити особу, яка винна у порушенні права, потрібно усунути ще і наслідки порушення, а саме повернути річ. У зв'язку з цим слід зазначити, що чимало індивідуально визначених речей культового призначення (зокрема ікони) і перші роки радянської влади та в роки Великої Вітчизняної війни були вилучені в релігійних організацій, точне місце перебування їх невідоме, однак можна припустити, що більшість з них не знищені, а перебувають у приватних колекціях, оскільки дуже цінні історично. Через деякий час власник речі може отримати інформацію, часто конфіденційну, про місцезнаходження його майна та про власника або про те, що, наприклад, цю річ бачили на тій чи іншій виставці. Отже, власник відповідної речі може тільки припустити, хто є власником речі і де вона знаходиться. Така інформація повинна бути встановлена достовірно. У зв'язку з цим Є.О. Ятченко пропонує ввести допоміжний спосіб захисту майнових прав у вигляді витребування інформації про перебування конкретного майна у конкретної особи. Для цього власник повинен довести, що у нього була у власності визначена індивідуальна визначена річ, яка вибула з його володіння поза його волею, а також обґрунтувати свої припущення щодо особи, у власності якої ця річ зараз перебуває. Суд за заявою позивача направляє запит про надання необхідної інформації про місцезнаходження цієї речі [10, с. 46].

Окремо варто виокремити деякі особливі механізми, які досить часто застосовують політичні партії для захисту власних майнових прав. Так, окрім описаних вище юрисдикційних та неюрисдикційних форм, ці суб'єкти вдаються до таких механізмів, які не тільки не передбачені законодавством, а іноді і прямо йому суперечать. Йдеться про механізми, які умовно можна назвати публічно-масовими, і характерною рисою яких є залучення громадськості та інших суспільних інститутів для захисту права власності. Їх проявами є: вплив та маніпулювання громадською думкою, організація та проведення політичних акцій протесту і непокори, залучення преси та засобів масової інформації, а іноді й фізичне блокування роботи законодавчих та виконавчих органів державної влади [11].

В юридичній літературі обговорюється також право громадських організацій представляти права та законні інтереси своїх членів у суді. А.В. Лужанський зауважує, що на підставі положень ч. 1 ст. 45 ЦПК України об'єднання громадян, які мають статус юридичної особи, можуть звертатися до суду за захистом прав, свобод та інтересів інших осіб [11, с. 45]. Право

громадських організацій звертатися до суду для захисту прав, свобод та інтересів своїх членів підтверджено і в ряді ухвал суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України [12, с. 46].

Висновки. Проведений аналіз реалізації і захисту майнових прав громадських об'єднань в Україні дає підстави зробити певні висновки.

Громадські об'єднання мають на сьогодні можливість ефективно реалізовувати своє право власності та інші майнові права, що можна пов'язати із врахуванням норм чинного ЦК України і прийняттям у 2012 р. нового вітчизняного спеціального закону щодо громадських об'єднань. Однією із найбільш вагомих та ефективних гарантій існування суб'єктивного цивільного права є його захист. У процесі реалізації права власності та інших майнових

прав, а також у їх захисті головна роль відводиться цивільному праву та цивільно-правовим засобам захисту права. Це пов'язано з тим, що останні спрямовані насамперед на відновлення того становища, яке існувало до порушення, а також на припинення дій, котрими порушується право особи. Тим самим ці норми покликані відновити порушене суб'єктивне право, а також ліквідувати наслідки такого порушення та відшкодувати збитки, заподіяні інтересам особи. Слід підтримати цивілістів, які пропонують ввести додаткові способи захисту майнових прав, такі як витребування інформації про перебування конкретного майна у конкретної особи; відновлення майнового права, яке було втрачено безпідставно поза волею особи. Проте такі способи захисту потребують більш детальних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільне право України : навч. посіб. / Ю.В. Білоусов, С.В. Лозинська, С.Д. Русу та ін. ; за ред. Р.О. Стефанчука. – К. : Наукова думка : Прецедент, 2004. – С. 94.
2. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1.
3. Правове регулювання некомерційних організацій в Україні : моногр. / І.В. Спасибо-Фатєєва, В.І. Борисова, О.П. Печений та ін. ; за заг. ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : Право, 2013.
4. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : моногр. / Р.О. Стефанчук ; відп. ред. Я.М. Шевченко. – К. : КНТ, 2008. – 626 с.
5. Жидкова О.С. Цивільно-правовий механізм захисту права на недоторканність ділової репутації : дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.03 / О.С. Жидкова. – Х., 2008. – 215 с.
6. Сичевська А.М. Способи захисту права власності: окремі питання теоретико-правового характеру / А.М. Сичевська // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 231.
7. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні / І.О. Дзера. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 32–33.
8. Зобов'язальне право: теорія і практика : навч. посібн. для студентів юридич. вузів і фак. ун-тів / [О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць та ін.] ; за ред. О.В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 348 с.
9. Постанова Вищого господарського суду України від 16.10.2012 р. у справі № 5002-24/718-2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26459478>.
10. Ятченко Є.О. Поняття, основні засади та деякі способи захисту майнових прав релігійних організацій / Є.О. Ятченко // Юриспруденція: теорія і практика. – 2007. – № 7. – С. 44.
11. Мандрика Л.М. Цивільно-правові засоби захисту права власності політичних партій [Електронний ресурс] / Л.М. Мандрика. – Режим доступу : <http://visnyk.univd.edu.ua>.
12. Лужанський А.В. Об'єднання громадян як суб'єкти звернення у цивільному процесі / А.В. Лужанський // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 1. – С. 45.